

СЕКЦІЯ «ЖУРНАЛІСТИКА»

УДК 007: 304: 070

Волинець Г. М.¹

¹ канд. філол. наук, доц. ЗНТУ

ОБРАЗИ-СИМВОЛИ У ПОЛІТИЧНІЙ КАРИКАТУРІ НА СТОРІНКАХ ЖУРНАЛУ «ПЕРЕЦЬ»

Карикатура являє собою основну форму зображальної сатири: різні явища (побутові, соціальні, суспільно-політичні та подібні) виконані в гумористичній або сатиричній манері. Крім перебільшення характерних рис людини (або предмета), карикатурист застосовує й інші прийоми, як-от: уподібнення, гра на контрастах, несподіване зіставлення тощо. Карикатура дає можливість формування суспільної думки стосовно певної події, особи, її вчинків. Карикатура може бути досить сильною зброєю проти влади, володіючи власними соціальними викривальними завданнями і своєю образною специфікою.

Система образів виступає одним із засобів, за допомогою якого досягається чіткість оцінок явищ дійсності, визначеність тлумачення матеріалу, що обумовлює однозначне, точне і швидке його засвоєння читачем, викликає непримиренність до певних явищ сучасності, завершує полеміку на користь журналіста.

У журналі «Перець» надзвичайно потужним був архетип ворога. За словами дослідників, цей архетип має багато облич: чужака, агресора, іновірця, варвара, загарбника, злочинця, насильника [1]. Образ Америки передається на карикатурах, як правило, узагальнено; він є упізнаним за допомогою ряду символів, таких як прапор Америки (1955 р., № 7, с.8) або елементи одягу із відповідними кольорами прапору (краватка – 1952 р., № 14, с.5; шарф – 1952 р., № 5, с.2), шеврони «US» (1952 р., № 14, с.12; 1955 р., № 5, с.12) тощо.

Найбільш поширеним образом у політичній карикатурі на міжнародну тематику став довготелесий «Дядечко Сем» – у зоряно-смугому циліндрі з борідкою, як у Лінкольна. Цей образ уособлював американський імперіалізм: він мав мішок доларів, розмахував атомною бомбою, гнобив білого голуба миру, знущався над неграми. За словами дослідників, «Дядя Сем» (Uncle Sam) – це персоніфікований образ Сполучених Штатів Америки [2]. Образ «Дядька Сема» у журналі «Перець» часто набував інших смислів і візуальних змін, наприклад, у № 14 за 1952 р. на с.12 зображено цього дядька у

військовій формі, в одній руці він тримає скривавлену сокиру, в іншій – автомат, він іде, наступаючи на вкарбовані в землю сліди зі свастикою гітлерівської Німеччини. Ідея очевидна: Америка – найголовніший ворог, який невдовзі може стати такою державою, як фашистська Німеччина. Загалом, образ Дядечка Сема є постійним компонентом карикатур того періоду.

Крім конкретного образу Дядька Сема, Америка часто уособлювалась як абстрагований, узагальнений образ американського капіталіста – «мішок із грошима» (1965 р., № 13, с.9); образ «уолл-стрітвіця», який плаче від «розлуки» із коханою =образ «війни-смерті» (1955, № 6, с.8); образ товстуна-ненажери, у якого замість великої пельки символічно зображено пентагон (1974 р., № 21, с.16); образи неоколоніаліста, пентагонівця, західнонімецького реваншиста, кукулукскланівця (1965 р., № 24, с.5) тощо.

Популярним було використання у карикатурах образів ляльководи (завичай – Америка) і ляльки (дрібні країни «третього світу») та міжнародні організації – у першу чергу, НАТО), наприклад: 1955 р., № 5, с.12; 1965 р., № 13, с.12; 1976 р., № 7, с.16 (американці руками ляльки-Ізраїлю забирають арабську нафту) та інші. Ще громадянам «країни рад» невтомно промивали мізки про агресивний блок НАТО, наголошуючи саме на агресивності. У багатьох людей з радянського часу ці сатиричні образи міцно засіли в головах по нинішній день.

Для створення образу «ворога» практикується зображення у вигляді тварин, біблійних або міфологічних персонажів, наприклад: образ змія-спокусника (1962 р., № 2, с.9); образ нерозумної мавпи, яка розмахує американською статусю Свободи (1965 р., № 6, с.9); Ян Сміт в образі kota, якого гладить рука «неоколонізму» (1976 р., № 01, с.16). Карикатуристи журналу «Перець» не оминали увагою й традиційний «вічний» образ смерті – скелет (або просто череп): 1955 р., № 6, с.8; 1962 р., № 1, с.12; 1965 р., № 19, с.8 тощо.

Великий пласт сатиричної творчості був націлений проти міжнародного сіонізму. Абрама малювали з пейсами, з виряченими очима, горбатим носом, загребущими руками та автоматом. Ще показовим був образ жebraка: 1985 р., № 1, с.12 «Штатний жebraк із Тель-Авіва» (уряд Шаміра). Буржуазні націоналісти (як українські, так і російські й польські) були дуже жалогідні і боязливі, але мали руки по лікоть у крові і ходили якщо не зі шмайсером, то з великою щербатою сокирою (1955 р., № 20, с.5; 1975 р., № 2, с.16; 1976 р., № 14, с.1 тощо).

Карикатури журналу рясніють великою кількістю різних символів: художні символи (лавровий вінок як символ слави, перемоги чи миру, але в карикатурі замість листя – ракети як символ війни та протистояння); міфологічні символи: зображення бога війни Ареса (1985 р., № 8, с.16); Пегас

(чарівний крилатий кінь – символ натхнення поетів; 1974 р., № 6, с.2); зображення Феміди – богиня права й законного порядку (1974 р., № 11, с.12) тощо; символи-асоціації (символи характеру, етнографічні, антропологічні тощо): наприклад, щоб зобразити певну країну художнику не треба вдаватись до зайвої деталізації, варто зобразити десь на фоні символ держави, наприклад: Ейфелеву вежу – Франція (1955 р., № 12, с.12), шпиль мінарету із півмісяцем і зіркою – Туреччина (1955 р., № 10, с.9); ідеологічні й спонукальні символи (девіз, проект, програма, закон, конституція тощо): серп і молот – головна державна емблема колишнього Радянського Союзу. Зображення «зірки Давида» – символізувало державу Ізраїль (1974 р., № 19, с.10; 1976 р., № 7, с.16; 1985 р., № 1, с.12). До ідеологічних пейоративних (негативно забарвлених) символів належать також свастика й долар: оскільки Америці приписували зв'язок із фашистами, то доларові знаки й свастика присутні на всіх карикатурах, які зображають ворогів СРСР.

Отже, політичні карикатури журналу «Перець» виступають значимим джерелом, яке відображає взаємини між людьми, політичними подіями і владою. Сатиричні малюнки базувалися на двох найпопулярніших сферах: зображення / демонстрація «внутрішнього ворога» та «зовнішнього ворога». Асоціативні семи «внутрішнього ворога» демонстрували читачам нагальність вирішення популярних соціально-політичних проблем, таких як: хабарництво, бюрократизм, свавілля й консерватизм влади та ін. Зображення «зовнішнього ворога» використовували у собі елементи пропаганди, яка була спрямована на переконання громадян у тому, що все, що знаходиться поза межами Радянського Союзу, є поганим, недемократичним, аморальним, тому часто траплялися карикатури, які несли в собі елементи залякування. Для створення образу «ворога» практикується зображення персонажів у вигляді тварин, біблійних або міфологічних істот, наприклад: образ змія-спокусника, образ дурної мавпи, образ слухняного кота, зображення Ареса, Пегаса, Феміди тощо. Карикатуристи активно використовували найрізноманітніші символи, як-от: лавровий вінок, серп і молот, зірку Давида, \$, свастику і подібне.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Костерева О. А. Образ врага в отечественной политической культуре периода Холодной войны. Опыт анализа визуального источника / О. А. Костерева [Електронний ресурс] // Пси-фактор. – Режим доступу : <http://psyfactor.org/lib/propaganda17.htm>

2. Кротков А. Карикатура. Непридуманная история [Електронний ресурс] / Антон Кротков. – Режим доступу : <https://www.litres.ru/static/trials/09/52/73/09527394.a6.pdf>